

Το Πνεύμα των Ιακωβίνων

του Σλάβοϊ Ζίζεκ (Μετάφραση Ελένη Βουγιουκλάκη)

Η βασική παρατήρηση του Μαρξ παραμένει σήμερα, ίσως περισσότερο από ποτέ, έγκυρη: για τον Μαρξ, το ερώτημα της ελευθερίας δεν πρέπει να εντοπίζεται αρχικά στην ίδια την πολιτική σφαίρα (Έχει μια χώρα ελεύθερες εκλογές; Είναι οι δικαστές της ανεξάρτητοι; Είναι ο τύπος της ελεύθερος από κρυφές πιέσεις; Σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα;). Μάλλον, το κλειδί για την πραγματική ελευθερία βρίσκεται στο «απολίτικο» πλαίσιο των κοινωνικών σχέσεων, από την αγορά έως την οικογένεια. Η αλλαγή που απαιτείται εδώ δεν είναι η πολιτική μεταρρύθμιση, αλλά ο μετασχηματισμός των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής-που συνεπάγεται ακριβώς επαναστατική πάλη των τάξεων αντί για δημοκρατικές εκλογές ή κάποιο άλλο «πολιτικό» μέτρο με την στενή έννοια του όρου. Δεν ψηφίζουμε για το σε ποιόν ανήκει τι, ή για τις σχέσεις στο εργοστάσιο και πάει λέγοντας – τέτοια ζητήματα παραμένουν έξω από τη σφαίρα του πολιτικού, και είναι ψευδαίσθηση να περιμένει κανείς ότι θα αλλάξει αποτελεσματικά τα πράγματα «επεκτείνοντας» τη δημοκρατία στην οικονομική σφαίρα (αναδιοργανώνοντας, λόγου χάρη, τις τράπεζες και υπάγοντάς τις σε δημόσιο έλεγχο). Οι ριζικές αλλαγές σε αυτόν τον τομέα χρειάζεται να γίνουν έξω από τη σφαίρα των νόμιμων «δικαιωμάτων». Μέσα σε «δημοκρατικές» διαδικασίες (οι οποίες, φυσικά, μπορούν να παίξουν ένα θετικό ρόλο), ανεξαρτήτως του πόσο ριζοσπαστικός είναι ο αντικαπιταλισμός μας, οι λύσεις αναζητούνται μόνο μέσω των δημοκρατικών εκείνων μηχανισμών του αστικού κράτους που εγγυάται την απρόσκοπτη αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Με αυτήν την έννοια, ο Μπαντιού σωστά ισχυρίστηκε ότι ο τελικός εχθρός σήμερα δεν είναι ο καπιταλισμός, η αυτοκρατορία, η εκμετάλλευση ή οτιδήποτε παρεμφερές, αλλά η ίδια η δημοκρατία. Είναι η «δημοκρατική ψευδαίσθηση», η αποδοχή των δημοκρατικών μηχανισμών ως το μόνο πλαίσιο για οποιαδήποτε αλλαγή, αποδοχή που εμποδίζει οποιαδήποτε ριζοσπαστικό μετασχηματισμό των καπιταλιστικών σχέσεων.

Συνδεδεμένη με την ανάγκη να αποφετιχοποιηθεί η δημοκρατία είναι η ανάγκη να αποφετιχοποιηθεί το αρνητικό ομολόγό της, δηλαδή η βία. Ο Μπαντιού πρότεινε πρόσφατα τη συνταγή της «αμυντικής βίας»: αποκηρύσσουμε τη βία ως το κύριο *modus operandi* και συγκεντρωνόμαστε στη δημιουργία ελεύθερων χώρων σε απόσταση από την κρατική εξουσία (όπως στην αρχή η Αλληλεγγύη στην Πολωνία), καταφεύγουμε στη βία μόνο όταν το ίδιο το κράτος χρησιμοποιεί βία για να καταστείλει αυτές τις «ελεύθερες ζώνες». Το πρόβλημα με αυτήν την φόρμουλα είναι ότι στηρίζεται σε μία βαθιά προβληματική διάκριση μεταξύ της «φυσιολογικής» λειτουργίας των κρατικών μηχανισμών και της «εξαιρετικής» άσκησης κρατικής βίας. Αντίθετα, η μαρξιστική έννοια της ταξικής πάλης – πιο συγκεκριμένα, της προτεραιότητας της ταξικής πάλης έναντι των τάξεων νοημένων ως θετικές κοινωνικές οντότητες – προτείνει τη θέση ότι η «ειρηνική» κοινωνική ζωή διατηρείται η ίδια από την (κρατική) βία, δηλαδή, ότι είναι έκφραση ή αποτέλεσμα της κυριαρχίας μιας τάξης πάνω σε μία άλλη. Με άλλα λόγια, δεν μπορεί κανείς να διαχωρίσει τη βία από το κράτος νοούμενο ως μηχανισμός ταξικής κυριαρχίας: από τη θέση των καταπιεσμένων, η ίδια η ύπαρξη του κράτους είναι ένα καταπιεστικό γεγονός (με την ίδια έννοια με την οποία ο Ροβεσπιέρος ισχυρίστηκε ότι δεν υπήρχε καμία ανάγκη να αποδειχθεί ότι ο βασιλιάς διέπραξε οποιοδήποτε έγκλημα, αφού η ίδια η ύπαρξη του βασιλιά ήταν ένα έγκλημα από μόνη της, μία προσβολή απέναντι στην ελευθερία των ανθρώπων). Με αυτήν την έννοια, κάθε πράξη βίας των καταπιεσμένων εναντίον του κράτους είναι τελικά «αμυντική». Το να μην αναγνωρίζουμε αυτό το σημείο σημαίνει, είτε το θέλουμε είτε όχι, ότι «κανονικοποιούμε» το κράτος και αποδεχόμαστε ότι οι δικές του πράξεις βίας είναι μόνο ενδεχομενικές υπερβάσεις που μπορούν να αντιμετωπιστούν μέσω

δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων. Για αυτό ακριβώς τον λόγο το φιλελεύθερο μότο – ότι η βία δεν είναι ποτέ νόμιμη, αν και κάποιες φορές είναι αναγκαίο να καταφύγουμε σε αυτήν – είναι ανεπαρκές. Από μία ριζοσπαστική, χειραφετική οπτική, αυτή η συνταγή πρέπει να αντιστραφεί: για τους καταπιεσμένους, η βία είναι πάντοτε σύννομη (εφόσον η κατάσταση τους είναι αποτέλεσμα της βίας στην οποία είναι εκτεθειμένοι), αλλά ποτέ αναγκαία (η χρήση βίας εναντίον του εχθρού θα είναι πάντοτε ζήτημα στρατηγικής).¹

Με λίγα λόγια, το θέμα της βίας πρέπει να απομυστικοποιηθεί: πρόβλημα του Κομμουνισμού τον εικοστό αιώνα δεν ήταν ότι κατέφευγε στη βία *per se*, αλλά ο τρόπος λειτουργίας του, που καθιστούσε την προσφυγή στη βία μοιραία (το Κόμμα ως εργαλείο ιστορικής αναγκαιότητας, κτλ). Ο Χένρυ Κίσσιγγκερ το έθεσε ευκρινώς, όταν συμβούλευε τη CIA για το πως θα μπορούσε να υπομονεύσει τη δημοκρατικά ελεγμένη Χιλιανή κυβέρνηση του Σαλβαδόρ Αλιέντε: «Κάντε την οικονομία να ουρλιάξει.» Ανώτεροι Αμερικανοί αξιωματούχοι παραδέχονται ανοιχτά σήμερα ότι η ίδια στρατηγική ακολουθείται για τη Βενεζουέλα. Όπως δήλωσε στο Fox News ο πρώην υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Λώρενς Ιγκλμπέργκερ:

[Η αποδοχή στο πρόσωπο του Τσάβες] παραμένει μόνο όσο ο λαός της Βενεζουέλας βλέπει δυνατότητα για ένα καλύτερο επίπεδο ζωής. Εάν σε κάποιο σημείο η οικονομία πάει πραγματικά άσχημα, η δημοτικότητα του Τσάβες στη χώρα σίγουρα θα μειωθεί και πρόκειται για το ένα όπλο που διαθέτουμε απέναντί του για αρχή και το οποίο θα έπρεπε να χρησιμοποιούμε, τα οικονομικά εργαλεία, δηλαδή, με τα οποία μπορούμε να κάνουμε την κατάσταση της οικονομίας τους να επιδεινωθεί έτσι ώστε η απήχησή του στη χώρα και την περιοχή να μειωθεί [...] Οτιδήποτε μπορούμε να κάνουμε για να τους δυσκολέψουμε στην οικονομία τους αυτήν τη στιγμή είναι καλό, αλλά ας το κάνουμε με τρόπους που δεν θα μας φέρουν σε ευθεία σύγκρουση με τη Βενεζουέλα εάν μπορούμε να το αποφύγουμε.

Το λιγότερο που μπορεί να πει κανείς είναι ότι τέτοιες δηλώσεις δικαιολογούν την υποψία ότι οι οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπισε η κυβέρνηση του Τσάβες δεν είναι απλώς το αποτέλεσμα της αδυναμίας της να χαράξει πολιτική στρατηγική. Ερχόμαστε έτσι στο κεντρικό πολιτικό σημείο, που δύσκολα χωνεύουν μερικοί φιλελεύθεροι: δεν αντιμετωπίζουμε εδώ κάποιες τυφλές διαδικασίες της αγοράς, αλλά μία εξεζητημένη και καλά σχεδιασμένη στρατηγική – κάτω από τέτοιες συνθήκες, δεν είναι η άσκηση ενός είδους «τρόμου» (αστυνομικές επιχειρήσεις σε αποθήκες, κράτηση των κερδοσκόπων, κτλ) πλήρως δικαιολογημένη ως ένα αμυντικό αντίμετρο; Ακόμα και η συνταγή του Μπαντιού περί της «απόσυρσης από το κράτος» συν τη «βία μόνο ως αντίδραση» μοιάζει ανεπαρκής σε αυτές τις νέες συνθήκες. Το πρόβλημα σήμερα είναι ότι το κράτος γίνεται όλο και περισσότερο χαοτικό, αδύναμο να ανταποκριθεί ακόμα και στη βασική του λειτουργία «να παρέχει βασικά αγαθά». Απαιτείται, άραγε, πλέον από εμάς να παραμένουμε σε απόσταση από την κρατική εξουσία, όταν η εξουσία αυτή αποσυντίθεται και καταφεύγει σε αισχρές πράξεις βίας με σκοπό να κρύψει την ίδια της την ανικανότητα;

Μπορεί εδώ να ανακύψει ένα πιο θεμελιώδες ερώτημα: γιατί η επαναστατική Αλήθεια-Γεγονός συνεπάγεται βία; Επειδή αναπαρίσταται από το συμπτωματολογικό σημείο (συστροφή) του κοινωνικού σώματος, από το σημείο αδυνατότητας της κοινωνικής ολότητας – το υποκείμενό της είναι «το μέρος κανενός μέρους» της κοινωνίας, εκείνο που, παρόλο που τυπικά είναι μέρος της κοινωνίας, του αρνείται ένα κατάλληλο μέρος μέσα σε αυτήν. Αυτό για κάθε κοινωνία είναι το «σημείο της αλήθειας της», και για να επιβεβαιωθεί θα πρέπει να καταστραφεί η δομή της οποίας σημείο αδυνατότητας είναι το εν λόγω σημείο. Για τον ίδιο ακριβώς λόγο, όπως σωστά αντιλήφθηκε ο Λένιν, η αλήθεια είναι

επαναστατική – ο μόνος τρόπος να την επιβεβαιώσει κανείς είναι να προκαλέσει μια επαναστατική αναταραχή στην υπάρχουσα ιεραρχική τάξη. Έτσι, κανείς θα πρέπει να αντισταθεί στην παλιά (ψευδο-) Μακιαβελική ιδέα ότι η αλήθεια είναι ανίσχυρη και ότι η εξουσία, αν θέλει να είναι αποτελεσματική, θα πρέπει να εξαπατά: όπως ισχυρίστηκε ο Λένιν, ο Μαρξισμός είναι ισχυρός μόνο καθόσον είναι αληθής. (Αυτό ισχύει ιδιαίτερα εναντίον της μεταμοντέρνας απόρριψης της καθολικής αλήθειας ως καταπιεστικής, σύμφωνα με την οποία, όπως το έθεσε ο Τζιάνι Βάτιμο, εάν η αλήθεια μας απελευθερώνει, τότε μας απελευθερώνει και από αυτήν την ίδια.)

Στην ιστορία της ριζοσπαστικής πολιτικής, η βία συνδέεται συνήθως με τη Ιακωβίνικη κληρονομιά, και για αυτό το λόγο, απορρίπτεται ως κάτι που θα έπρεπε να αποφύγουμε, αν πρόκειται ποτέ πραγματικά να ξανά-αρχίσουμε. Ακόμα και σύγχρονοι (μέτα-) Μαρξιστές ντρέπονται για τη λεγόμενη Ιακωβίνικη κληρονομιά του συγκεντρωτικού κρατικού τρόμου, από την οποία θέλουν να απομακρύνουν τον Μαρξ, προτείνοντας έναν αυθεντικό «φιλελεύθερο» Μαρξ του οποίου η σκέψη αργότερα συσκοτίστηκε από τον Λένιν. Ήταν ο Λένιν, λέει η αφήγηση, που (επαν-)εισήγαγε την Ιακωβίνικη κληρονομιά, διαστρεβλώνοντας έτσι το φιλελεύθερο πνεύμα του Μαρξ. Όμως, είναι πράγματι έτσι; Ας ρίξουμε μια προσεκτικότερη ματιά στο πως οι Ιακωβίνοι απέρριψαν την προσφυγή στην ψήφο, εκ μέρους εκείνων οι οποίοι μιλούν για μία αιώνια Αλήθεια. Πως μπόρεσαν οι Ιακωβίνοι, οι υπέρμαχοι της ενότητας και της πάλης ενάντια στις παρατάξεις, να δικαιολογήσουν μια τέτοια απόρριψη; «Όλη η δυσκολία βρίσκεται στο να ξεχωρίσει κανείς μεταξύ της φωνής της αλήθειας, ακόμη και αν είναι μειοψηφική, και της παραταξιακής φωνής που προσπαθεί μόνο να χωρίσει τεχνητά ώστε να αποκρύψει την αλήθεια.»²

Η απάντηση του Ροβεσπιέρου ήταν ότι η αλήθεια δεν είναι αναγώγιμη στους αριθμούς (στο μέτρημα). Μπορεί να βιωθεί επίσης κατά μόνας: αυτοί που διακηρύσσουν μια αλήθεια που βίωσαν δεν πρέπει να αντιμετωπισθούν ως φραξιονιστές, αλλά ως λογικοί και θαρραλέοι άνθρωποι. Απευθυνόμενος στην Εθνική Συνέλευση στις 28 Δεκεμβρίου 1792, ο Ροβεσπιέρος ισχυρίστηκε ότι, όταν πιστοποιεί κανείς την αλήθεια, οποιαδήποτε προσφυγή στην πλειοψηφία ή την μειοψηφία δεν είναι τίποτα άλλο παρά η υποχρέωση σε «σιωπή αυτών που κανείς υποδηλώνει με αυτόν τον όρο [μειοψηφία]». «[Η] μειοψηφία έχει παντού ένα αιώνιο δικαίωμα: να κάνει τη φωνή της αλήθειας να ακουστεί.» Είναι πολύ σημαντικό ότι ο Ροβεσπιέρος έκανε αυτήν τη δήλωση στη Συνέλευση αναφορικά με τη δίκη του βασιλιά. Οι Γιρονδίνι προτείνει μια «δημοκρατική» λύση: σε μία τόσο δύσκολη περίπτωση, ήταν αναγκαία «η προσφυγή στο λαό», η σύγκληση τοπικών συνελεύσεων σε όλη τη Γαλλία και εκλογές για να αποφασιστεί η τύχη του βασιλιά – μόνο μία τέτοια διαδικασία θα έδινε νομιμότητα στη δίκη. Η απάντηση του Ροβεσπιέρου ήταν ότι μια τέτοια προσφυγή στο λαό θα ακύρωνε ουσιαστικά την κυρίαρχη λαϊκή θέληση, η οποία, μέσω της Επανάστασης, είχε ήδη δείξει τις προθέσεις της και είχε αλλάξει την ουσία του γαλλικού κράτους, γεννώντας τη Δημοκρατία. Αυτό που ουσιαστικά υπαινίσσονται οι Γιρονδίνι, ισχυρίζεται, είναι ότι η επαναστατική εξέγερση ήταν «μόνο μια πράξη μέρους του λαού, ακόμη και μειοψηφικού, και ότι κανείς θα έπρεπε να επιζητήσει την επιδοκιμασία ενός είδους σιωπηλής μειοψηφίας.» Εν συντομία, για το ζήτημα έχει ήδη αποφασίσει η Επανάσταση, το ίδιο το γεγονός της Επανάστασης δείχνει ότι ο βασιλιάς είναι ένοχος, άρα το να τεθεί η ενοχή του σε ψηφοφορία θα σήμαινε την αμφισβήτηση της ίδιας της Επανάστασης. Όταν έχουμε να κάνουμε με «ισχυρές αλήθειες» (les verities fortes), η επιβεβαίωσή τους συνεπάγεται αναγκαστικά βία.

Όταν *la patrie est en danger* (η πατρίδα βρίσκεται σε κίνδυνο), είπε ο Ροβεσπιέρος, κανείς θα πρέπει χωρίς φόβο να εκφράσει το γεγονός ότι «το έθνος προδόθηκε. Αυτή η αλήθεια

είναι πια γνωστή σε όλους τους Γάλλους». «Νομοθέτες, ο κίνδυνος είναι επικείμενος, η κυριαρχία της αλήθειας πρέπει να ξεκινήσει: είμαστε θαρραλέοι αρκετά ώστε να σας το πούμε, ας είστε θαρραλέοι αρκετά ώστε να το ακούσετε.» Σε μία τέτοια κατάσταση, δεν υπάρχει χώρος για αυτούς που παίρνουν μια συμβιβαστική, ουδέτερη θέση. Στην ομιλία του προς τιμήν των νεκρών της 10ης Αυγούστου του 1792, ο αββάς Γρηγόριος δήλωσε: «υπάρχουν άνθρωποι τόσο καλοί που είναι ανάξιοι, και σε μία επανάσταση που υπεισέρχεται στον αγώνα της ελευθερίας εναντίον της δεσποτείας, ένας ουδέτερος άνθρωπος είναι ένας διεστραμμένος ο οποίος, χωρίς αμφιβολία, περιμένει την έκβαση της μάχης για να αποφασίσει με ποια μεριά θα είναι.» Πριν απορρίψουμε τα λόγια αυτά ως «ολοκληρωτικά», ας θυμηθούμε μια κατοπινή στιγμή όταν η γαλλική patrie (πατρίδα) ήταν πάλι en danger (σε κίνδυνο), το 1940, όταν κανείς άλλος από τον στρατηγό ντε Γκωλ, στο διάσημο ραδιοφωνικό του διάγγελμα από το Λονδίνο, ανακοίνωσε στο γαλλικό λαό την «ισχυρή αλήθεια»: Η Γαλλία ηττήθηκε, αλλά ο πόλεμος δεν τελείωσε. Ο αγώνας συνεχίζεται εναντίον των πεταινικών συνεργατών. Αξίζει να θυμηθούμε τις ακριβείς συνθήκες αυτής της δήλωσης: ακόμα και ο Ζακ Ντυκλό, υπαρχηγός του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος, παραδέχθηκε σε ιδιωτική συζήτηση ότι αν είχαν γίνει ελεύθερες εκλογές τότε, ο Πεταίν θα κέρδιζε το 90% των ψήφων. Όταν ο Ντε Γκωλ, στο ιστορικό του διάγγελμα, αρνήθηκε να παραδοθεί και υποσχέθηκε τη συνεχή του αντίσταση, ισχυρίστηκε ότι μόνο αυτός, όχι το καθεστώς του Βισύ, μπορούσε να μιλήσει εκ μέρους της αληθινής Γαλλίας (δηλαδή: εκ μέρους της Γαλλίας ως τέτοιας, όχι απλά εκ μέρους της «πλειοψηφίας των Γάλλων»!). αυτό που επιβεβαίωσε ήταν βαθιά αληθινό, αν και, «δημοκρατικά μιλώντας», όχι μόνο στερείτο νομιμότητας, αλλά ήταν φανερά ενάντια στην γνώμη της πλειοψηφίας του γαλλικού λαού. (Το ίδιο ισχύει για τη Γερμανία: αυτοί που υπερασπίστηκαν τη Γερμανία ήταν η πολύ μικρή μειοψηφία που ενεργά αντιστάθηκε στον Χίτλερ, όχι οι Ναζί ή οι αναποφάσιστοι οπορτουμιστές.)

1. Οφείλω αυτήν την ιδέα στον Udi Aloni.

2. Sophie Wahnich, "Faire entendre la voix de la vérité, un droit révolutionnaire éternel" (χειρόγραφο, Ιούνιος 2010). Όλες οι αναφορές που ακολουθούν είναι από αυτό το εκπληκτικό κείμενο.

Το παραπάνω κείμενο προσαρμόστηκε από τις σημειώσεις της νέας έκδοσης του "Living in the End Times", που εκδόθηκε από τον οίκο Verso την Άνοιξη του 2011.

Πηγή: <http://jacobinmag.com/2011/05/the-jacobin-spirit/>